

УДК 81'42-811.111

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ ПОЗИТИВНОГО ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

Олена ГУНДАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються ключові поняття позитивного дискурс-аналізу як інноваційної теорії сучасних лінгвістичних досліджень. Пропонується погляд на питання вивчення позитивного дискурс-аналізу через призму критичного дискурс-аналізу.

Ключові слова: позитивний дискурс-аналіз, критичний дискурс-аналіз.

The article deals with the key theoretical issues of the positive discourse analysis as an innovative theory of the contemporary linguistic studies. PDA (positive discourse analysis) is theoretically substantiated through the prism of the CDA issues (critical discourse analysis).

Key words: PDA (positive discourse analysis), CDA (critical discourse analysis).

Поняття дискурс-аналізу вважається *інноваційною теорією* у лінгвістичній науці, яка обґрунтовує свої теоретичні положення через зв'язок мови з соціальними та культурним контекстом [17: 9]. У цьому аспекті дискурс-аналіз включає в себе певні завдання необхідні при відтворенні мови як соціальної діяльності, пов'язаної із соціальними відносинами та особистостями, нерівністю, владою і соціальною боротьбою. Маючи гібридне поле дослідження, дискурс-аналіз кооперує з широким колом дисциплін, які дозволяють його багатогранну інтерпретацію зважаючи на філософські, когнітивні, соціальні, антропологічні, літературні, історичні, політичні й ідеологічні аспекти. Відповідно, коло досліджень дискурс-аналізу є достатньо широким завдяки спектру гіпотез, які виникли в різних країнах, та пов'язаних з ними культурними і політичними традиціями, і включає: соціолінгвістику, етнометодологію мови, вивчення вербальної взаємодії, питання аргументації й висловлення, дискурс-аналіз мови політики, реклами і мас-медіа [17: 9].

Метою нашої статті є обґрунтувати поняття «позитивний дискурс-аналіз» через призму критичного дискурс-аналізу та визначити його роль у сучасних лінгвістичних вченнях.

Критичний аналіз дискурсу розвивається понад тридцять років і зумовив існування декількох нових напрямів. Одним з особливо цікавих підходів, який з'явився останніми роками, є позитивний дискурс-аналіз (далі – ПДА), запропонований Джеймсом Мартінім у відповідь на ідеологію прихильників критичного дискурс-аналізу (далі КДА) [10: 179]. Основним його завданням було сфокусувати увагу на таких «позитивних» лідерах суспільства, як: Мандела, Мартін Лютер Кінг, та вивчити їхній позитивний досвід.

Існує низка підходів до розмежування КДА і ПДА, основною рисою яких є те, що ці підходи вважаються взаємодоповнюючими, а не опозиційними. Маючи схожі засади з критичним підходом, ПДА також розглядає за мету вплив на соціальний світ. Різниця між двома підходами полягає в їхній сутності – ПДА сфокусований на аналізі дискурсу, який має позитивне навантаження, тому критичний аналіз не є релевантним. Поняття ПДА може вживатися у сенсі побудови ефективних моделей комунікації, аніж простого критичного споглядання [10: 197].

Отже, розглянемо особливості формування КДА, щоб визначити так звану нішу для позитивного дискурс-аналізу. На нашу думку, щоб отримати більш повне уявлення про ПДА, треба вивчити джерела КДА, що може привести до переосмислення двох понять та аналізу подібностей і відмінностей між ними. Завданнями нашого дослідження є з'ясувати місце «інноваційного підходу» до вивчення дискурсу, а саме – ПДА: чи можливо стверджувати його домінуючу позицію на зрізі другого десятиліття 2000-х років? Чи можна говорити про ПДА як окремий аналіз, чи лише розглядати його як «нащадка» КДА? І чому сьогодні існує стільки диспутів навколо природи ПДА?

При відповіді на перше запитання ми притримуємося точки зору, згідно якої, у той час коли дискурси намагаються зайняти домінуючу позицію, «замикання/closure» (повна домінуючість) є неможливим [9]. Завжди існує лакуна, яку можуть заповнити маргинальні дискурси та одночасно зайняти більш центральну позицію. Наприклад, феміністичний дискурс порушив усталений конформізм дискурсу засуджуючи те, що тільки чоловіки мають право голосу. Наявність цієї прогалини свідчить про постійну гегемонію. Протистояння нових дискурсів усталеним не слід сприймати як статичну одиницю, навпаки, ця постійна боротьба над значенням підкреслює «мінливість» того, що домінує, і того, що представляє нову, часто інакомислячу позицію, надаючи можливість альтернативним думкам зайняти головні позиції [1].

Для відповіді на друге запитання розглянемо джерела КДА, основні етапи його розвитку та поле дослідження. Отже, критичний дискурс-аналіз з'явився у 1980-х як напрям, що поєднує вчення про мову і соціальну теорію [6;7;8], та був визначений типом дискурсу, який має за мету системно вивчити часто незрозумілі відносини випадковості або категоричності між дискурсивними практиками, подіями і текстами та широкими соціальними й культурними структурами, відносинами й процесами; дослідити як такі практики, події і тексти з'являються й

ідеологічно формуються під впливом влади й боротьби навколо влади; та розглянути як невизначеність цих відносин між дискурсом та суспільством стає фактором збереження влади та гегемонії [8: 132-3].

Щоб задіяти таке визначення у пропоновану систему аналізу дискурсу, Н. Фейрклаф відзначив, що існує три вагомні аспекти в критичному дискурс-аналізі [8]: 1) текст; 2) взаємодія; та 3) соціальний контекст. У результаті він переконливо довів, що жодний текст не можна проаналізувати в ізоляції від його контексту. Перший аспект – дискурс як текст – створює лінгвістичні риси (вокабулярій і граматику) та організацію дискурсу (зв'язність і текстову структуру). Другий аспект – дискурс як дискурсивна практика – відноситься до правил, норм і ментальних моделей соціально схваленої поведінки, відображеної в продукуванні тексту та інтерпретації. Третій аспект – дискурс як соціальна практика – фокусується над ширшими соціальними контекстами, які впливають на два вище виокремлені. Центральним на цьому етапі є концепт ідеології. Н.Фейрклаф стверджував, що ідеологія знаходиться як в структурі дискурсу, так і в самих дискурсивних практиках [7].

У світлі цієї дискусії можна прийти до висновку, що КДА має за мету інкорпорувати текст (мікрорівень) та соціальний контекст (макрорівень) через дискурсивні практики (мезорівень). Відповідно, головна мета КДА є «викрити ідеологічно насичені й часто незрозумілі структури влади, політичний контроль і домінантність разом зі стратегіями дискримінаційного включення та виключення в мову» [22: 8].

Іншими словами, КДА сфокусований на висвітленні відносин між дискурсом, домінантністю, маргінальністю, соціальною нерівністю, ідеологією та гегемонією. Маючи тісні зв'язки з соціальними практиками і завдяки своїй міждисциплінарній природі, КДА володіє потенціалом для застосування в межах багатьох дисциплін, а саме: право, політика, бізнес, освіта. У рамках освіти КДА застосовується для дослідження відносин між мовою та суспільством. Р. Роджерс розглянув 40 освітніх статей опублікованих між 1980 та 2003 роками [15]. Було виявлено, що КДА можна застосувати до різних аспектів освіти, досліджуючи питання усного й писемного мовлення в класі, аналізуючи соціальний та інституційний контексти навчання і викладання, розглядаючи особливості влади й привілей, а також структуру знань в залежності від тематики і характеристики занять. Висновки дослідження довели, що КДА пов'язаний з освітою продемонстрував способи в які влада/авторитет породжується в освітніх умовах. На жаль, ці дослідження в основному критикували освітні програми, а не надавали освітянам знання, гідні для застосування на практиці.

У подібний спосіб протягом останніх двох десятиріч КДА почав застосовуватися до L2 вчень. К. Валас однією з перших звернула увагу на серйозні прогалини у більшості EFL занять [21]. Вона стверджує, що «студенти, які вивчають англійську як іноземну (EFL), часто відособлюються як читачі», частковою причиною цього є значна увага процесу читання під час EFL занять [21: 62]. Традиційні заняття з читання, згідно К. Валас, не відповідають вимогам з трьох основних причин: 1) відсутність зв'язку тексту з соціальним контекстом; 2) відсутність провокаційних текстів; 3) відсутність методики інтерпретації тексту, яка б допомогла розкрити як пропозиційний зміст, так і ідеологічні припущення, кодовані в тексті. На думку дослідниці, більшість читачів не можуть самостійно критично аналізувати тексти, зауважуючи, що критичний підхід до вивчення мови майже відсутній в сучасних EFL програмах. Дж.М. Котс запропонувала додаткову модель використання КДА під час EFL занять [2], прийшовши до висновку, що ця модель гармонізує з «поглядом на освіту, яка ставить за пріоритет розвиток здібностей мовця дослідити і вивчити навколишній світ та за необхідністю змінити його» [2: 336].

Критичний дискурс-аналіз є відомим завдяки поєднанню вивчення мови і семіозису влади. Його деконструктивна сила фокусується на ідеологічно спрямованій дискримінації з повагою до гендеру, етнічної приналежності, класу та пов'язаних з цим соціальних змін. Застосування ПДА вважається комплементарним напрямом, що поєднує мову й семіозис, і має за мету покращення відносин у світі [10: 197].

Цілком зрозуміло, що політики як соціальні актори є основним фокусом медіа та представляють їхні позиції через політичний дискурс. Через промови вони намагаються контролювати суспільство й насаджувати свої ідеологічні позиції. Останнім часом опубліковано багато досліджень на основі політичних текстів і дебатів, які були проаналізовані з використанням критичних підходів [17;18;19;20]. Наприклад, Т. Ван Дейк стверджує, що одним із основних принципів КДА – визначити джерела існуючої домінантності і нерівності в суспільстві, аналізуючи письмові та усні тексти [4]. Він вважає, що застосовуючи КДА, ми можемо визначити дискурсивні стратегії, які вживаються мовцями з наміром будувати або підтримувати значення в соціополітичному контексті. Більш того, він зауважує, що текст «це просто крихітка айсбергу і саме завдання аналітика дискурсу викрити приховане значення тексту» [4: 9].

У той час як більшість КДА досліджень фокусується на викритті расизму в медіа дискурсі [23], тільки декілька займається аналізом інавгураційних промов шляхом використання КДА. Фокусуючись на особливих соціополітичних контекстах, дослідники намагаються висвітлити зв'язки між текстовими структурами та їхніми соціопрагматичними функціями в складно переплетених взаємодіях у суспільстві.

Отже, виходячи з аналізу лінгвістичної інформації щодо природи КДА, можна припустити, що саме ПДА має сфокусувати увагу на вивченні таких соціополітичних процесів, які сприяють поширенню цінностей шляхом акцентування на *позитивних* факторах формування останніх, а не критики існуючої системи. Поширюється точка зору, що сучасний дискурс-аналіз направлений на деконструкцію значення та лише критичне переосмислення подій, що здебільшого приводить до втрати довіри до влади і негативного ставлення до навколишнього світу. Замість того, щоб звертати увагу на багаточисленні приклади прогресу, дослідників більше цікавить аналіз утиску чи тиранії [10: 197]. На думку Джеймса Мартіна, деконструктивізм корисний, але якщо будувати краще майбутнє, то головною перешкодою постає брак інформації. Відсутність ПДА звужує наше розуміння ключового поняття *зміна*, що експлікує позитивний зміст та пропонує позитивний ріст, прикладами якого може бути як прихильники феміністичного руху перебудовують гендерні відносини, як корінні жителі країни долають свою колоніальну залежність, як мігранти оновлюють своє оточення тощо. ПДА передбачає звісно позитивну позицію в аналізі, а також позитивну оцінку соціальних змін – розташування цінностей таким чином, який би викликав менше критичних зауважень. Завданням ПДА є подолати межі демонології та семіозису пагубної сили влади, переосмислити владу на рівні суспільства (сфера її існування), яке будується навколо цінностей, та відновити дискурси, які зможуть побудувати нове позитивне бачення навколишнього світу [10: 197].

Наша стаття є лише однією із спроб переосмислити нове для дискурсу поняття ПДА через уже усталений критичний дискурс-аналіз. Звісно, це поняття вимагає більш глибокого вивчення та розуміння задля того, щоб не залишитися маргінальним у полі дослідження дискурсу. Отже, подальшу перспективу дослідження вбачаємо в застосуванні ПДА до зразків текстів промов сучасних європейських політиків з метою вивчення європейської ціннісної картини світу та побудови ієрархії ціннісних доміант, зумовлених соціополітичними факторами розвитку країн ЄС.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Bamberg M., Andrews M. Considering counter narratives: narrating, resisting, making sense / M. Bamberg, M. Andrews. – Amsterdam: John Benjamin Publishing Company, 2004. – 385 p.
2. Cots J.M. Teaching “with an attitude”: critical discourse analysis in EFL teaching / J.M. Cots // ELT Journal, 60 (4), 2006. – P. 336 Jou.
3. Dijk T.A. van. News Schemata // Studying Writing: Linguistic Approaches. Ed. C.R. Cooper & S. Greenbaum / T.A. Dijk. – Beverly Hills, CA: Sage, 1986. – P. 155-85.
4. Dijk T.A. van. Discourse Studies / T.A. Dijk // A Multidisciplinary Introduction, Discourse as Social Interaction. – London: Sage, 1997. – vol. 2. — P. 258 2 S
5. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. – London: Longman, 1989. – 259 p.
6. Fairclough N. Critical Language Awareness / N. Fairclough. – London: Longman, 1992. – 343 p.
7. Fairclough N. Discourse and Social Change / N. Fairclough. – Cambridge: Polity, 1992. – 272 p.
8. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language / N. Fairclough. – London: Longman, 1995. – 262 p.
9. Laclau E., Mouffe C. Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics / E. Laclau, C. Mouffe. – London: Verso, 1985. – 200 p.
10. Martin J.R. Positive discourse analysis: solidarity and change / J.R. Martin // Revista Canaria de Estudios Ingleses. 49 (Special Issue on Discourse Analysis at Work: Recent Perspectives in the Study of Language and Social Practice)/ James Martin. – Tenerife, 2004. – P. 179-200.
11. Martin J.R. Critical Literacy: The role of a functional model of language / J.R. Martin // Australian Journal of Reading 14.2 (1991). – P. 117-132.
12. Martin J.R. Genre and Literacy: Modelling Context in Educational Linguistics/ J.R. Martin // Annual Review of Applied Linguistics 13.1 (1993). – P. 41-172
13. Martin J.R. Interpersonal Meaning, Persuasion and Public Discourse: Packing Semiotic Punch / J.R. Martin // Australian Journal of Linguistics: 15.1 (1995). – P. 33-67.
14. Martin J.R. Register and Genre: Modelling Social Context in Functional Linguistics: Narrative Genres/ J.R. Martin // Discourse Analysis: Proceedings of the First International Conference on Discourse Analysis. – Lisbon: Colibri/Portuguese Linguistics Assn., 1997. – P. 305-344.
15. Rogers R. Critical discourse analysis in education: a review of the literature / R. Rogers // Review of Educational Research, 75 (3), 2005. – P.365-416.
16. Rogers R., Wetzel M. Studying agency in literacy teacher education: a layered approach to positive discourse analysis / R. Rogers, M. Wetzel. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1080/15427587.2013.753845>

17. Rodriguez M.J.G. Discourse analysis at work: recent perspectives in the study of language and social practice / M. J. G. Rodriguez // Revista Canaria de Estudios Ingleses, № 49(2004) – P. 9-12. – Режим доступу: publica.webs.ull.es
18. Ruud K. Literal parasites and other creepers: Rush Limbaugh, Ken Hamblin, and the discursive construction of group identities / K. Ruud // At war with words. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P.27-62.
19. Sarcaceni M. The strange case of Dr. Blair and Mr. Bush: Counting their words to solve a mystery / M. Sarcaceni // English Today (75), 2003. – P. 3-13.
20. Theo P. Racism in the News: a critical discourse analysis of news reporting in two Australian newspapers / T.P. Racism // Discourse and society (11), 2000. – P. 7-49.
21. Wallace C. Critical literacy awareness in EFL classroom / C. Wallace //Critical language awareness. London: Harlow, 1992. – P.59-92.
22. Wodak R. The Discursive Construction of National Identity / R. Wodak, 1992. – Edinburgh pp.7atio
23. Wodak R. Disorders of Discourse /R. Wodak. – London: Longman, 1996. – 200 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гундаренко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дискурс, лінгвокультурологія, лінгвопрагматика.

УДК 811.111'276.6:656.7

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ УЧАСНИКІВ АНГЛОМОВНОГО АВІАЦІЙНОГО РАДІООБМІНУ

Людмила ГЕРАСИМЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається питання комунікативних стратегій учасників англomовного авіаційного радіообміну – пілота та диспетчера. Подано загальну характеристику англomовного авіаційного радіообміну. Поняття «комунікативна стратегія» розуміється як комплекс певних мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети. Виокремлено основні комунікативні стратегії учасників радіообміну: інформативна, регулятивна, управління відношеннями «пілот-диспетчер», управління діалогом.

Ключові слова: комунікативна стратегія, авіаційний радіообмін, фразеологія радіообміну, радіотелефонія, професійна комунікація, спілкування пілотів і диспетчерів, авіаційна англійська мова.

The article deals with communication strategies used by aviation radiotelephony participants - pilots and air traffic controllers. The general characteristic of aviation radio communication is given. The term "communication strategy" refers to a set of specific speech acts aimed at achieving communicative goals. The author has determined such basic communication strategies as informational, regulatory, management of the pilot-controller relation, management of the dialogue.

Key words: communication strategy, aviation radio communication, radiotelephony phraseology, radiotelephony, professional communication, communication between controllers and pilots, aviation English.

Підвищений інтерес мовознавства до комунікативної прагматики призвів до зосередження уваги дослідників на динамічному вивченні використання мовних засобів, які реалізують індивідуально-особистісний, інтенціональний та ситуативний аспекти повідомлення. Вивчення специфіки комунікативної поведінки в різних соціальних сферах стає одним із домінуючих напрямів досліджень у таких дисциплінах, як когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика, прагмалінгвістика, лінгвокультурологія, психолінгвістика.

Глобалізаційні процеси, інтеграція міжнародної спільноти та інтенсифікація авіаційної галузі зумовлюють потребу дослідження сфери професійного спілкування пілотів та диспетчерів. Незважаючи на те, що комунікація учасників радіообміну в стандартних ситуаціях чітко підпорядкована визначеними документами, існують проблеми у радіопереговорах під час екстремальних умов. Пілоти та диспетчери мають швидко й правильно прийняти рішення та передати інформацію про нього. Безпека життя пасажирів залежить від правильно побудованої професійної комунікації, значну роль у якій відіграють комунікативні стратегії.

Аналітичний огляд проблеми дослідження комунікації та комунікативних стратегій в системі сучасної лінгвістики міститься у роботах таких учених, як Н. Д. Арутюнова, М. М. Бахтін, Ф. Ц. Бацевич, Т. ван Дейк, М. Л. Макаров, М. Мейер, Р. П. Клар, В. Ю. Парашук, Г. Г. Почепцов, Дж. Серль та ін. Питанням структури авіаційної англійської мови радіотелефонії та її комунікативними особливостями займалися О. В. Акімова, І. В. Асмукович, Н. М. Дупікова, А. Г. Кириченко, Т. А. Мальковська, Н. О. Щетиніна та ін. Низку робіт присвячено вивченню проблеми англійської мови як чинника безпеки польотів (Д. Макмілан, Н. Мод, С. В. Кміта, С. Кушинг), проте питання комунікативних стратегій учасників англomовного авіаційного радіообміну не було предметом спеціального вивчення.

Метою статті є визначення комунікативних стратегій учасників англomовного авіаційного радіообміну. Реалізація мети передбачає виконання наступних завдань: надання загальної характеристики англomовного авіаційного радіообміну, визначення поняття «комунікативна стратегія», виокремлення основних комунікативних стратегій учасників радіообміну.